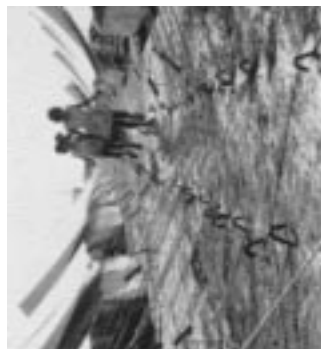

Κυπριακό: Η άλυτη διένεξη;

ΑΛΕΞΗΣ ΗΡΑΚΛΕΙΔΗΣ

ΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ παραμένει άλυτο μετά από μισό αιώνα αντιπαλότητας. Ναυαγούν μία μετά την άλλη όλες οι μέχρι σήμερα προσπάθειες ειρηνικής επίλυσης και οι κατα καιρούς προτεινόμενες λογικές συμβιβαστικές λύσεις. Ωστόσο, η μη επίλυση δεν οδηγεί σε ένοπλη διαμάχη, κάτι το μοναδικό για τις εθνοτικές-εθνικές συγκρούσεις κατά την τελευταία πεντηκονταετία.¹

Από το 1963, όταν το Κυπριακό πέρασε σε νέα φάση με την μετωπική αντιπαράθεση μεταξύ Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων, έχουν λάβει χώρα περισσότερες από τριάντα επίσημες (κρατικές και διακρατικές) απόπειρες επίλυσης.² Τα δύσκολα σημεία (sticking points) στα οποία πάγια τελματώνουν οι συνομιλίες από το 1974 μέχρι σήμερα είναι κατά πρώτον λόγο η ισχύς και η δικαιοδοσία της κεντρικής κυβέρνησης, δηλαδή αν το κράτος θα είναι ομοσπονδία με ισχυρή κεντρική κυβέρνηση (ελληνοκυπριακή θέση) ή πολύ χαλαρή ομοσπονδία σχεδόν συνομοσπονδία (τουρκοκυπριακή θέση). Δεύτερον, σε ποια έκταση θα ασκούνται οι τρεις ελευθερίες: κίνησης, εγκατάστασης, περιουσίας. Οι Τουρκοκύπριοι επιμένουν σε δραστικό περιορισμό στην ενάσκηση των δικαιωμάτων αυτών. Τρίτον, η αύξηση της Ελληνοκυπριακής ζώνης και ειδικότερα η ένταξη της Αμμοχώστου και της Μόρφου. Τέταρτον, η αποχώρηση των ξένων στρατευμάτων και κατά πρώτο λόγο των τουρκικών. Τέλος, ένα άλλο ακανθώδες πρόβλημα που μοιραία θα τεθεί αν τα δύο μέρη βρίσκονταν ποτέ εγγύς σε μία συμφωνία, είναι το θέμα των εποίκων (βλέπε γι' αυτό Μουζέλης 1997 και Ακιντζί 1997).

Η κυπριακή ιδιαιτερότητα

Για να αντιληφθούμε την ιδιομορφία του Κυπριακού από την σκοπιά της επίλυσης συγκρούσεων, αξίζει να συγκρατήσουμε ότι σε καμμία άλλη μεταπολεμική σύγκρουση, η οποία είναι κατά πρώτον λόγο εθνοτική, δεν έχουν γίνει τόσες αποτυχημένες διαμεσολαβητικές προσπάθειες και διαπραγματεύσεις, τόσο αριθμητικά όσο και από πλευράς διάρκειας. Στις προσπάθειες αυτές θα πρέπει να προστεθούν και οι λιγότερο γνωστές ανεπίσημες πρωτοβουλίες τύπου «διπλωματίας δεύτερης τροχιάς» (*track 2 diplomacy*), με πρώτη την συνάντηση που οργάνωσε ο Καθηγητής John Burton το 1967 μετά από συνεννόηση με τον Μακάριο και τον Κιουτσούκ.³ Αντιθέτως μάλιστα, η συντριπτική πλειοψηφία των εθνοτικών και αποσχιστικών συγκρούσεων, που όπως το Κυπριακό έλαβαν χώρα κατά τον Ψυχρό Πόλεμο, προκάλεσαν ελάχιστες επίσημες διεθνείς μεσολαβήσεις, αποστολές ειρηνευτικών δυνάμεων ή συζητήσεις στη Γενική Συνέλευση και το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ και σε άλλους διακρατικούς οργανισμούς (Heraclides 1991. Esman & Telhami 1995).

Ένα κύριο εμπόδιο στην επίλυση των εθνοτικών και αποσχιστικών συγκρούσεων είναι ότι οι δύο αντίπαλοι, το κράτος και το «μη κράτος», δεν έρχονται καν σε απευθείας διαπραγματεύσεις, γιατί η κρατική εξουσία δεν αναγνωρίζει ως αντάξιο συνομιλητή τον αντίπαλό της. Κλασική η περίπτωση του Παλαιστινιακού, όπου δεν υπήρχαν απευθείας συνομιλίες μέχρι την διαδικασία ειρήνευσης και τη συνάντηση του Όσλο. Το ίδιο βλέπουμε και στην περίπτωση του Κοσόβου από το 1990 μέχρι σήμερα (1998). Όταν τελικά επέλθουν απευθείας συνομιλίες, τότε υπάρχουν πιθανότητες να ανοίξει η οδός για την επίλυση ακόμη και των πλέον περίπλοκων και δυσεπίλυτων

συγκρούσεων, όπως το Νοτιοσουδανικό (το 1972), το Νοτιοαφρικανικό, το Βορειοϊρλανδικό και το Παλαιστινιακό. Αντίθετα, στο Κυπριακό δεν λείπουν οι απευθείας διαπραγματεύσεις και συνομιλίες –και αυτό συνιστά μια ακόμη κυπριακή ιδιαιτερότητα– υπάρχει μάλιστα υπερπληθώρα χωρίς όμως κανένα απτό αποτέλεσμα.⁴

Η μόνη επιτυχή προσπάθεια, η Συμφωνία Ζυρίχης-Λονδίνου (1959), ήταν εξώθεν επιβεβλημένη χωρίς διαπραγματεύσεις μεταξύ των ηγεσιών των Ελληνοκυπρίων και των Τουρκοκυπρίων (Polyviou 1980: 13-15). Οι εξώθεν λύσεις σπάνια είναι επιτυχείς σε εθνοτικές συγκρούσεις, όπως φάνηκε και στην περίπτωση της Συμφωνίας Σρι Λάνκα και Ινδιών για αυτονομία στους Ταμίλ το 1987 (De Silva & Samarasinghe 1993). Το 1960 οι Ελληνοκύπριοι εξήγαγαν το συμπέρασμα ότι τους στέρησαν όχι μόνο την ένωση αλλά ακόμη και την πραγματική ανεξαρτησία,⁵ η οποία θα τους έδινε τη δυνατότητα να κυριαρχήσουν επί της «μειονότητας». Γι' αυτό και κινήθηκαν αναλόγως. Θεώρησαν τη συμφωνία προσωρινή και επιδίωξαν τη μείωση των «υπέμετρων δικαιωμάτων» των Τουρκοκυπρίων.

Επίσης στο Κυπριακό οι ειρηνικές λύσεις, δηλαδή χωρίς την επιβολή του ενός επί του άλλου, είναι προφανείς. Από το 1974 (α) κάποια μορφή ομοσπονδίας και (β) ο οριστικός χωρισμός (με διπλή ένωση ή δύο κυπριακά κράτη). Η πρώτη υπάρχει στα χαρτιά ως η επίσημη επιλογή, η δεύτερη υπάρχει σε μεγάλο βαθμό στην πράξη, γι' αυτό και αρκετοί στην Άγκυρα –και όχι μόνο– θεωρούν το πρόβλημα στην ουσία λυμένο.

Κατόπιν αυτών θα μπορούσε κανείς να καταλήξει σε διάφορες ερμηνείες του αδιεξόδου. Ότι πρόκειται όντως για «αντικειμενική σύγκρουση συμφερόντων», όπου δηλαδή οι θέσεις και οι πραγματικές επιδιώξεις των δύο πρωταγωνιστών είναι αγεφύρωτες όπως αναμφισβήτητα συνέβαινε το 1955-1959 και το 1963-1964. Με άλλα λόγια οι μαξιμαλιστικές τους θέσεις δεν αποτελούν διαπραγματευτική τακτική, αλλά είναι όντως οι θέσεις τους. Ως εκ τούτου δεν υπήρχαν περιθώρια για αμοιβαίες υποχωρήσεις και ανεύρεση μιας συμβιβαστικής λύσης. Οι διαπραγματεύσεις διεξάγονται για να θεωρηθούν διαλλακτικοί διεθνώς, να επιρρίψουν την ευθύνη της αδιαλλαγίας στο άλλο μέρος, να προπαγανδίσουν τις θέσεις τους, κ.ά.⁶ Μία άλλη ερμηνεία είναι ότι μπορεί οι λύσεις να είναι προφανείς, αλλά υπάρχει ετεροχρονισμός ως προς τη διαλλακτικότητα, κακό timing των μεσολαβητικών προσπαθειών, ακατάλληλη μεσολαβήση, κλπ. Ωστόσο, μια και οι προσπάθειες είναι πάμπολλες και οι περισσότερες με αξιώσεις, κανείς θα μπορούσε να καταλήξει και σε δύο άλλες ερμηνείες. Μία είναι ότι η υπάρχουσα κατάσταση ικανοποιεί τελικά και τις δύο πλευρές. Παρά την ένταση που δημιουργεί είναι λειτουργική και για τις δύο κοινότητες και καλύτερη από οποιαδήποτε συμβιβαστική λύση. Όπως έχει λεχθεί για το Κυπριακό ίσως «η μη λύση είναι λύση». Με άλλα λόγια, η λύση έχει επέλθει, αλλά η κάθε πλευρά, για διαφορετικούς λόγους, αποφεύγει να το δηλώσει εξαιτίας του πολιτικού κόστους (αυτό ισχύει ειδικά για την ελληνοκυπριακή πλευρά) και του φόβου μήπως μείνει χωρίς ρόλο και απορροφηθεί από τις μητέρες-πατρίδες (αυτό ισχύει ειδικά για την τουρκοκυπριακή ηγεσία υπό τον Ντενκτάς).

Από την άλλη είναι γενικά παραδεκτό ότι σε ορισμένες περιπτώσεις η επίλυση ήταν αρκετά κοντά, αλλά η ευκαιρία χάθηκε την τελευταία στιγμή (βλ. π.χ. Markides 1980).⁷ Επίσης η συνεχιζόμενη εκκρεμότητα δημιουργεί μεγάλη ένταση και κίνδυνο ανάφλεξης, ως εκ τούτου η οριστική επίλυση αποτελεί ζήτημα διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας σε μία ιδιαίτερα ευαίσθητη περιοχή. Πριν όμως καταπιασθούμε με τα κύρια εμπόδια που καθιστούν αδύνατη την ειρηνική επίλυση ας θυμηθούμε μερικές χαμένες ευκαιρίες και άλλα «μαθήματα» του Κυπριακού.

Χαμένες ευκαιρίες και άλλες διαπιστώσεις

Το Κυπριακό θεωρείται από ελληνικής και ελληνοκυπριακής πλευράς ως ένα χρονικό «χαμένον ευκαιριών» (Κιτρομηλίδης 1976. Κουλουμπής 1996) όπου «κάθε προηγούμενη [προτεινόμενη] λύση ήταν καλύτερη από την επόμενη» (Λιάκος 1996).

Η μεγαλύτερη ίσως χαμένη ευκαιρία είναι η περίοδος 1960-1963, όπου οι Ελληνοκύπριοι υπό τον Μακάριο δεν επιχείρησαν να προσεγγίσουν τους Τουρκοκυπρίους, να τους ενσωματώσουν πολιτικά και κοινωνικά ώστε να αισθανθούν ισότιμοι πολίτες και συνέταιροι στη νέα Κύπρο

(Kitromilides 1979, 1983. Attalides 1979. Stavrinides 1976). Ο Μακάριος συγκεκριμένα δεν προσπάθησε να έχει μία ουσιαστική επικοινωνία και επαφή με τον Τουρκοκύπριο ηγέτη της εποχής εκείνης Κιουτσούκ (Mirbagheri 1998: 17), ο οποίος ήταν πιο μετριοπαθής και εμφορείτο από κυπριακά αισθήματα περισσότερο απ' ότι ο Ντενκτάς.⁸ Δεν φρόντισε να καθησυχάσει τους Τουρκοκύπριους και να τους πείσει ότι η Ένωση (ο μόνιμος εφιάλης των Τουρκοκυπρίων) είχε όντως ξεπεραστεί ως πολιτική επιδίωξη και επιλογή. Αντίθετα μάλιστα στο ακροατήριό του, τους Ελληνοκυπρίους, ανέφερε την ένωση ως τον τελικό στόχο (το «επιθυμητό/ευκαίιο» που για την ώρα δεν ήταν «εφικτό»). Οι δε «13 τροπολογίες» του Μακαρίου (1963) στο κυπριακό Σύνταγμα, επιβεβαίωσαν τους φόβους των Τουρκοκυπρίων μια και ουσιαστικά επιζητούσε να καταργηθεί τα αυξημένα προνόμια των Τουρκοκυπρίων τρία μόλις χρόνια μετά τη συμφωνία.⁹ Η πράξη αυτή που υπήρξε καμπί για το Κυπριακό, αποτέλεσε μεγάλο λάθος και πολιτική γκάφα πρώτου μεγέθους ενόψει της αναμενόμενης τουρκοκυπριακής και τουρκικής αντίδρασης (Polyviou 1980: 32,34).

Άλλες ευκαιρίες θεωρούνται η πρωτοβουλία των ΗΠΑ που εκδηλώθηκε με το Σχέδιο Ατσεσον (ειδικά από πλευράς Αθήνας) την οποία όμως απέρριψε ο Μακάριος (θα καταργείτο το κυπριακό κράτος), η προσέγγιση που είχε επέλθει με τις διακοινοτικές συνομιλίες της περιόδου 1968-1974, με ενταφιαστές εν μέρει τον Μακάριο και κυρίως τον Γρίβα, την ΕΟΚΑ-Β, το κυπριακό Εθνικό Μέτωπο και την ελληνική Χούντα, το σύντομο άνοιγμα με προσωρινό Πρόεδρο τον Κληρίδη το 1974, η απόρριψη του Κυπριανού το 1985, ο οποίος τότε υπέστη κριτική από τους ίδιους τους Ελληνοκυπρίους (εδώ αρνητικός ήταν και ο ρόλος του Α. Παπανδρέου, όπως και κατά το μεγαλύτερο διάστημα της διακυβέρνησης ΠΑΣΟΚ στην δεκαετία του 1980). Πιο πρόσφατα έχουμε τον χειρισμό του ζητήματος της ένταξης στην ΕΕ που αποτελούσε χυσιτή ευκαιρία. Η πολιτική της Αθήνας και της Λευκωσίας που υπαγορεύθηκε από την λογική του «κάλιο ένα και στο χέρι» και λόγω του φόβου του πολιτικού κόστους, μάλλον θα οδηγήσει στη νομιμοποίηση της διχοτόμησης αντί σε μία επίλυση με προσέγγιση των δύο κοινοτήτων και επανένωση.

Χρήσιμο είναι να σημειώσουμε και ορισμένες άλλες διαπιστώσεις που έχουν διατυπωθεί από τους αμερόληπτους μελετητές του Κυπριακού.

Μία πρώτη διαπίστωση είναι ότι παρά τις διάφορες αναδρομικές εθνικές καταγραφές της ιστορίας (οι οποίες διδάσκονται και στα κυπριακά σχολεία των δύο κοινοτήτων), κατά τον 19ο αιώνα και ακόμη και μέχρι το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, οι σχέσεις μεταξύ των δύο κοινοτήτων στο νησί ήταν εν πολλοίς αρμονικές όπως πιστοποιείται και από το γεγονός της ανάμικτης διαβίωσής τους στα αστικά κέντρα και χωριά (Κιτρομηλίδης 1976. Attalides 1977. Pollis 1996). Με άλλα λόγια, παρά τις πολιτισμικές-θρησκευτικές-γλωσσικές διαφορές και την μεταλαμπάδευση από την Ελλάδα του εθνικισμού και ιρρεντεντισμού,¹⁰ που παραπέμπουν σε δύο συγκρουσιακές «εθναφυπνίσεις» (A.D. Smith 1986) –ή πιο χονδροειδώς σε «σύγκρουση πολιτισμών» κατά Huntington (1993)– η σύγκρουση δεν ήταν αναπόφευκτη και «προκαθορισμένη» (βλ. Pollis 1996). Ξέσπασε όμως σαν χείμαρος το 1950. Η ελληνοκυπριακή πλευρά «υπολόγιζε μόνο τα ελληνικά ιστορικά δίκαια και όχι τις διαμορφούμενες από την ιστορία εθνολογικές πραγματικότητες» (Λιάκος 1996). Παρέβλεπε τους Τουρκοκύπριους, την Τουρκία (γεινίαση και ανερχόμενος ρόλος της για τη Δύση), τη βρετανική διπλωματία και τις προτεραιότητες των ΗΠΑ και του NATO στον Ψυχρό Πόλεμο.

Μία άλλη βασική πτυχή είναι ο ρόλος των μητέρων πατρίδων και των άλλων τρίτων, ειδικά των ΗΠΑ¹¹ και της Βρετανίας. Στο σημείο αυτό ως ερευνητής των εθνοτικών και αποσχιστικών συγκρούσεων (βλέπε Heraclides 1991, 1997), θα συμφωνούσα με τη θέση του Πασχάλη Κιτρομηλίδη ότι η διαφορά ήταν κατά κύριο λόγο σύγκρουση Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων και λιγότερο διένεξη Αθήνας-Άγκυρας ή Λευκωσίας-Άγκυρας παρά την αδιαμφισβήτητη και συχνά καιρία εμπλοκή της Ελλάδας και της Τουρκίας (Kitromilides 1983: 347). Αν μη τι άλλο η οπτική αυτή προσφέρεται περισσότερο στην αναζήτηση μίας βιώσιμης ειρηνικής επίλυσης (Burton 1972). Αυτό που λίγοι μελετητές αμφισβητούν είναι ότι η Ελλάδα και στη συνέχεια η Τουρκία (από το 1955 και έπειτα με βρετανική παρότρυνση) σύρθηκαν από τους ενοτικούς Ελληνοκυπρίους και τους θορυβηθέντες Τουρκοκυπρίους να εμπλακούν ενεργά. Από τότε βέβαια το ζήτημα έγινε σημαντικό μέρος της ευρύτερης ελληνοτουρκικής διένεξης (βλ. Veremis 1982. Couloumbis 1983).

Τα κύρια εμπόδια στην επίλυση

Τα κύρια εμπόδια στη επίλυση θα μπορούσαν να διαχωρισθούν σε δύο κατηγορίες, στα «αντικειμενικά» ορατά εμπόδια, που είναι λίγο-πολύ γενικώς αποδεκτά, και στα εξίσου σημαντικά «υποκειμενικά» κοινωνιοψυχολογικά που είναι όμως λιγότερο γνωστά ή θεωρούνται δευτερεύοντα και παρελόμενα.

Το πλέον προφανές αντικειμενικό εμπόδιο είναι ότι οι επιδιώξεις και οι θέσεις των δύο κύριων πρωταγωνιστών, Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων ήταν και είναι εντελώς ασυμβίβαστες και αγεφύρωτες. Πρόκειται δηλαδή για κλασικό παράδειγμα σύγκρουσης «μηδενικού αθροίσματος», με μόνο κερδισμένο και χαμένο και όχι με δυνατότητα ανάδειξης μίας ικανοποιητικής μέσης λύσης ή ακόμη και λύσης «θετικού αθροίσματος», όπου και τα δύο μέρη θα έβγαιναν κερδισμένα. Ας θυμηθούμε τις αγεφύρωτες αυτές τοποθετήσεις από τη δεκαετία του 1950 μέχρι σήμερα.

- Ένωση (ΕΟΚΑ 1955-1960 και έκτοτε από τους ενοτικούς εθνικιστές) – *τακσίμ* (διχοτόμηση/διπλή ένωση).
- Κράτος ενιαίο και πλειοψηφικό με μειονότητα τους Τουρκοκυπρίους – δύο κοινότητες ή δύο λαοί στην Κύπρο με τοπική αυτοδιοίκηση (π.χ. καντόνια) για τους Τουρκοκυπρίους (1963-74).
- Ομοσπονδία με ισχυρή κεντρική κυβέρνηση – ιδιαίτερα χαλαρή ομοσπονδία ή συνομοσπονδία (1974-μέχρι σήμερα σε επίσημο επίπεδο).
- Ένταξη μόνο του ελληνικού («ελεύθερου» και «νόμιμου» τμήματος) στην ΕΕ – ενσωμάτωση μερική ή ολική στην Τουρκία του βορείου τμήματος ή ένταξη ολόκληρης της Κύπρου ταυτόχρονα με την Τουρκία στην ΕΕ.

Από το 1974 έως σήμερα, η υπάρχουσα κατάσταση, παρά την εγγενή της συνεχή ένταση και τους κινδύνους που εγκυμονεί, είναι προτιμητέα από οποιαδήποτε επίλυση με μία συμβιβαστική λύση. Ειδικά ο Ντενκτάς δεν έχει τίποτε να κερδίσει από μία επίλυση. Αντί κινήτρων έχει αντικίνητρα για οποιαδήποτε μορφή επίλυσης, πλην αυτή των δύο κρατών. Η θέση αυτή της ακινησίας ήταν ιδιαίτερα έκδηλη στους Ελληνοκυπρίους κατά την περίοδο 1963-74, με τους Τουρκοκυπρίους να έχουν θεθεί (εν μέρει και οικειοθελώς) εκτός κυπριακού κράτους, στους γνωστούς θύλακες που στο σύνολό τους δεν ξεπερνούσαν το 3% του εδάφους της νήσου (Κληρίδης σε Κιζιλγιουρέκ 1993: 23). Σήμερα ενισχύεται με το επιχείρημα της εισόδου στην ΕΕ της ελληνικής (νότιας) Κύπρου χωρίς το οικονομικό κόστος που θα συνεπάγεται το μοίρασμα της «πίττας» με τους Τουρκοκυπρίους. Η οικονομική πτυχή της διένεξης είναι επίσης ένα σημείο που δεν διευκολύνει την επίλυση και ενισχύει την τουρκοκυπριακή αίσθηση μειονεξίας και αδικίας (Kitromilides 1983), την «οικονομική ανασφάλεια» όπως την χαρακτηρίζουν οι Τουρκοκύπριοι (Ακιντζί 1997). Οι Τουρκοκύπριοι παρά την αυτονόμησή τους και την τουρκική οικονομική βοήθεια, είναι συγκριτικά σε ακόμη δυσμενέστερη κατάσταση σε σχέση με τους Ελληνοκυπρίους απ' ότι ήταν το 1960 (\$4.000 κατά κεφαλή έναντι \$14.000 των Ελληνοκυπρίων σήμερα).

Άλλα εμπόδια από το 1974 μέχρι σήμερα (τα οποία έχουν επισημανθεί και στα πλαίσια «εργαστηρίων επίλυσης συγκρούσεων» από Ελληνοκύπριους και Τουρκοκύπριους συνομιλητές, βλ. Broome 1996, 1997), είναι τα εξής:

- Ο αρνητικός, ως προς την επίλυση, ρόλος της Τουρκίας από το 1974.
- Ο αρνητικός ρόλος της Ελλάδας, ειδικά επί Κυβέρνησης Γ. Παπανδρέου (ένωση ή επικράτηση της πλειοψηφίας στην Κύπρο), επί Χούντας (διπλή ένωση ή ένωση), επί Κυβέρνησης Α. Παπανδρέου (Κυπριακό ως μόνο ζήτημα «εισβολής και κατοχής»).
- Η πολιτική αστάθεια στην Τουρκία και ο αυξημένος ρόλος των στρατιωτικών που εμπνέονται από ψυχροπολεμικές αντιλήψεις περί στρατηγικής και ασφάλειας που δεν συνάδουν για μεγάλη και ισχυρή χώρα όπως η Τουρκία.
- Η πολύ περιορισμένη δημοκρατία του Ντενκτάς, ο οποίος με την βοήθεια των εποίκων κατορθώνει να επιβάλει την δική του γραμμή, η οποία αντιβαίνει προς τη θέση της πλειοψηφίας του γηγενών Τουρκοκυπρίων.
- Η διστακτικότητα των εκάστοτε ελληνοκυπριακών ηγεσιών, οι περιέργες ανίερές συμμαχίες και ο φόβος του πολιτικού κόστους, καθώς η νομιμοποίηση πηγάζει κυρίως από την ανέκδοτη στάση –τη δηθέν «ρεαλιστική στρατηγική»– και όχι από την αναζήτηση βιώσιμης λύσης.

- Η έλλειψη επαφών μεταξύ των δύο πλευρών, οι οποίες ζουν σαν ξεχωριστές κοινωνίες σε κατάσταση αντιπαλότητας επί δεκαετίες, ήδη από το 1963 και ακόμη πιο ριζικά από το 1974.
- Η έλλειψη επικοινωνίας και κατανόησης των προβλημάτων και των προβληματισμών της άλλης πλευράς.
- Η αμφισβημία («διπλοπροσωπία» όπως συχνά λέγεται στην Κύπρο) των πολιτικών αρχηγών, με πρώτο διδάξαντα τον Μακάριο με τη διφορούμενη θέση ως προς την Ένωση κατά την καίρια περίοδο 1964-1974.

Ας δούμε τώρα την υποκειμενική πτυχή που είναι εξίσου σημαντική αν όχι σημαντικότερη από την αντικειμενική. Το Κυπριακό εμπίπτει στην κατηγορία εκείνη των συγκρούσεων που ορισμένοι μελετητές έχουν ονομάσει «παρατεταμένες κοινωνικές συγκρούσεις» (protracted social conflicts) (Azar 1983) ή «βαθιά ριζωμένες συγκρούσεις» (deep-rooted conflicts) (Burton 1987). Τα χαρακτηριστικά αυτών των αντιπαράθεσεων που τις καθιστούν ιδιαίτερα δυσεπίλυτες, έντονες και συναισθηματικά φορτισμένες είναι ότι πρόκειται για μακροχρόνιες συγκρούσεις συλλογικών εθνοτικών ταυτοτήτων, όπου δεν γίνεται αποδεκτή και δεν αναγνωρίζεται η ταυτότητα του ενός εκ των δύο ή και των δύο μερών. Κλασικό παράδειγμα η διένεξη Ισραήλ-Παλαιστίνιων όπου το κάθε μέρος δεν ανεγνώριζε τη συλλογική ταυτότητα του άλλου: οι Παλαιστίνιοι βαπτιζόνταν Αραβες γενικά και τρομοκράτες οι δε Ισραηλινοί θρησκευτική κοινότητα και αποικιοκράτες.

Η απόρριψη της ταυτότητας του Άλλου και η συνεπακόλουθη «πολιτισμική ανασφάλεια» συνδυάζονται με διακρίσεις και καταπίεση ή νωπές μνήμες από τέτοια μεταχείριση. Το αποτέλεσμα είναι μία τραυματική αίσθηση «θυματοποίησης» (victimization) και αδικίας που μεταδίδεται από γενιά σε γενιά. Δημιουργείται ένας φαύλος κύκλος αντιπαράθεσης και «οπτικής της σύραγγας» (tunnel vision) που διαιωνίζει τα αρνητικά στερεότυπα για τον Άλλο. Δημιουργείται «αντιστική εχθρότητα» καθώς λείπει η ουσιαστική επικοινωνία με τον Άλλο. Ο Άλλος είναι ο «απόλυτος εχθρός» όπως τον αντιλαμβάνονταν και ο Carl Schmitt. Πρόκειται για τον πλέον δόλιο, αιμοσταγή και βάρβαρο της οικουμένης που έχει προξενήσει σειρά πράξεων βίας εναντίον των «ομοεθνών μας». Σε αυτές τις συνθήκες απαντάται ο κοινωνιοψυχολογικός μηχανισμός της «αυτοεκπληρούμενης προφητείας» καθώς και διάφορες αυτοπαγιδεύσεις των ηγεσιών των δύο αντιπάλων. Στις συγκρούσεις αυτές τα δύο μέρη «ζουν» από τη διένεξη, έχουν ανάγκη τη διένεξη παρά την επίλυσή της, επενδύουν στην αντιπαράθεση, έχουν ανάγκη την ύπαρξη του άλλου ως εχθρού. Ο διάλογος και ο συμβιβασμός τους είναι αδιανόητος. Θεωρείται ουτοπικός και στρατηγικά επιζήμιος αλλά και προδοσία («εθνική μειοδοσία»). Επιπλέον είναι αβάστακτο να υπονοηθεί ότι όλες οι θυσίες και οι αγώνες έγιναν μάταια. Ένα άλλο χαρακτηριστικό, ειδικά για το πιο αδύναμο μέρος που δεν είναι κράτος, ότι η σύγκρουση παρουσιάζει υψηλότερο δείκτη συλλογικής θυσίας απ'ότι οι διακρατικές συγκρούσεις. Άλλωστε σε τελική ανάλυση, η ειρήνη δεν αποτελεί αυτοσκοπό, υπάρχουν ιδανικά και ανθρώπινες αξίες υψηλότερες και από την ειρήνη οι οποίες δεν είναι διαπραγματεύσιμες, όπως η φυσική και πολιτισμική επιβίωση, η αίσθηση αξιοπρέπειας και συλλογικής αυτοεκτίμησης, κ.ά. (βλέπε σχετ. βιβλιογραφία σε Heraclides 1989, 1997).

Δεν χωράει αμφιβολία ότι όλα τα παραπάνω στοιχεία εμφανίζονται στην περίπτωση της αντιπαράθεσης Ελληνοκυπρίων-Τουρκοκυπρίων και αποτελούν ογκόλιθους στις προσπάθειες ειρηνικής επίλυσης (Mandel 1992, Fisher 1992). Υπάρχει ακραία δαιμονοποίηση, φόβος, αμοιβαία θυματοποίηση και βέβαια παντελής έλλειψη εμπιστοσύνης για τον αντίπαλο. Καίριο ρόλο έχει παίξει και η άρνηση της ταυτότητας του Άλλου, ειδικά από την πλευρά των Ελληνοκυπρίων προς τους Τουρκοκυπρίους. Το τελικό αποτέλεσμα είναι μία έντονη αίσθηση ανασφάλειας χωρίς όμως επίγνωση και της μεγάλης ανασφάλειας και του φόβου που συναισθάνεται και η άλλη πλευρά (Groom 1986, 1987, Fisher 1992).

Στο σημείο αυτό θα επιχειρήσουμε να καταγράψουμε ορισμένες από τις κύριες εκφάνσεις της μη αναγνώρισης της τουρκοκυπριακής συλλογικής ταυτότητας τόσο από τους Ελληνοκυπρίους όσο και από τους Έλληνες (Ελλαδίτες). Περιλαμβάνει μεταξύ άλλων (1) τη μονοπώληση («σφετερισμό» ή «κατάληψη» κατά τους Τουρκοκυπρίους) του κυπριακού κράτους από τους Ελληνοκυπρίους (από το 1963 και έπειτα) και τον χαρακτηρισμό της τουρκοκυπριακής διοίκησης

ως «παράνομης» και ως «ψευδοκράτους», (2) τη μη αναγνώριση των Τουρκοκυπρίων ως ξεχωριστού λαού αλλά μόλις και μετά δυσκολίας ως «κοινότητας», (3) τη θέση ότι πρόκειται για «μειονότητα» και τίποτε περισσότερο και ότι τα περι «κοινότητας» έχουν επιβληθεί εξωθεν και αποτελούν μία από τις κύριες πηγές του αδιεξόδου, (4) ότι στην ουσία είναι πολιτικά ανύπαρκτοι, φερέφωνο της Τουρκίας και ότι ο ηγέτης τους είναι ανδρείκελο της Τουρκίας και (5) ότι δεν πρόκειται καν για Τουρκοκυπρίους αλλά για Τούρκους (σε αυτό έχει συμβάλει και ο Ντενκτάς με την έμφασή του στην τουρκική ταυτότητα των Τουρκοκυπρίων). Χαρακτηριστικό επίσης είναι ότι Κύπριοι λογίζονται πλέον μόνο οι Ελληνοκύπριοι. Με το «Κύπριος», «Κύπρος», «κυπριακά δίκαια» εννοούνται αποκλειστικά οι Ελληνοκύπριοι, σαν οι Τουρκοκύπριοι να μην υπάρχουν πια ή να μην υπήρχαν ποτέ. Ο πραγματικός συνομιλητής θεωρείται η Άγκυρα και όχι οι Τουρκοκύπριοι. Έκφρασή της η γνωστή θέση ότι το Κυπριακό είναι μόνο ζήτημα «εισβολής και κατοχής», που υπονοεί ότι το ζήτημα θα λυνόταν ως δια μαγείας αν έφηναν τα τουρκικά στρατεύματα. Η δε έμφαση στην ελληνικότητα των Ελληνοκυπρίων αντί της κυπριακής τους ταυτότητας, που συμβολικά εμφανίζεται με την αναπέταξη της ελληνικής αντί της κυπριακής σημαίας και με εθνικό ύμνο τον ελληνικό, δεν συμβάλλει βέβαια στο να εκτονώσει τους τουρκοκυπριακούς φόβους και την αίσθηση μειονεξίας τους.

Σε ότι αφορά την αίσθηση ανασφάλειας, για τους Ελληνοκυπρίους η φοβία οφείλεται βέβαια στον παράγοντα Τουρκία και κατά πρώτον λόγο στην πολύ τραυματική εμπειρία της καταστροφικής εισβολής και στα επακόλουθά της (τα θύματα, οι χιλιάδες πρόσφυγες και άστεγοι, οι αγνοούμενοι, κλπ.). Έκτοτε έχουμε τα τουρκικά στρατεύματα κατοχής, τουρκικά στρατιωτικά γυμνάσια, τις φραστικές απειλές των Τούρκων και το γεγονός ότι η Τουρκία ως γνωστόν διαθέτει την στρατιωτική ικανότητα να καταλάβει όλο το νησί με περιορισμένες στρατιωτικές δυνατότητες αντίδρασης από πλευράς Ελλάδας (παρά το ενιαίο αμυντικό δόγμα και την προσπάθεια αγοράς των ρωσικών πυραύλων S-300). Η στρατιωτική ανασφάλεια των Τουρκοκυπρίων συνίσταται στο γεγονός ότι, από το 1974 και έπειτα, δεν την οφείλουν στους ίδιους αλλά σ' έναν εξωγενή παράγοντα, την τουρκική παρουσία και τα στρατεύματα (Groom 1986, 1987), το «αναγκαίο κακό» όπως χαρακτηρίζεται από την τουρκοκυπριακή αντιπολίτευση. Πάντως προτιμούν την Τουρκία που τους αντιμετωπίζει υπεροπτικά και κυρίως με στρατηγικά κριτήρια, παρά το «διάβολο που ξέρουν», τους Ελληνοκυπρίους.

Ο ελληνοκυπριακός και τουρκοκυπριακός εθνικισμός, που διαπερνά τόσο τα αντικειμενικά όσο και τα υποκειμενικά εμπόδια, είναι μία ακόμη οπτική με την οποία μπορεί να προσεγγίσει κανείς ικανοποιητικά το κυπριακό αδιέξοδο (βλ.π.χ. Attalides 1979. Kitromilides 1979. Κιζιλγιουρέκ 1990. Pollis 1996).

Οι Ελληνοκύπριοι και ο κυπριακός ελληνικός εθνικισμός

Η μελέτη του ελληνοκυπριακού εθνικισμού και της ελληνοκυπριακής ταυτότητας δείχνει ότι ανήκει στον ρομαντικό, εθνοτικό εθνικισμό (σε αντίθεση με τον πολιτικό εθνικισμό) (Μαυράτσας 1998), όπως άλλωστε και ο ελληνικός/ελλαδίτικος εθνικισμός όπως διαμορφώθηκε στο ανεξάρτητο ελληνικό έθνος-κράτος (παρά το πρότυπο του Διαφωτισμού που κήρυξε ο Κοραΐς και οι μαθητές τους) (Δημαράς 1994. Kitromilides 1979. Βερέμης 1983). Ο ελληνοκυπριακός εθνικισμός υπήρξε όψιμος. Ως μαζικό κίνημα εμφανίστηκε μόλις το 1950. Πριν ήταν υπόθεση κυρίως των λίγων, της ελίτ (με ορισμένες μόνο εξαίρεσεις, όπως την εξέγερση του 1931). Από το 1950 έως το 1974, στόχος του ήταν η ένωση με την Ελλάδα, την «μητέρα-πατρίδα». Το εθνικό κάλεσμα για ένωση ήταν τέτοιας έντασης και πάθους –ίσως ακριβώς επειδή ήταν τόσο όψιμο (σε σύγκριση με άλλες ελληνοκατοικούμενες περιοχές εκτός Ελλάδας, όπως π.χ. η Κρήτη)– ώστε σ' αυτό δεν μπορούσε να αντισταθεί ούτε το κομμουνιστικό κόμμα (το ΑΚΕΛ), που ήταν αντίθετο στον παραμερισμό των Τουρκοκυπρίων. Όπως και σε άλλα εθνικιστικά κινήματα δεν υπήρχε θέση για τους διαφωνούντες. Σημιτευόνταν ως προδότες ή δολοφονούνταν από την ΕΟΚΑ που στις τρομοκρατικές της ενέργειες δεν περιοριζόταν μόνο στους αποικιοκράτες και στους Τουρκοκυπρίους.

Ήταν η εποχή της «ένωσης και μόνο ένωσης». Υπό τις συνθήκες αυτές η Συμφωνία Ζυρίχης-Λονδίνου του 1959, αποτελούσε προδοσία που μπορούσε να σηκώσει στους ώμους του μόνο ένας

ηγέτης της αποδοχής και της χαρισματικότητας του Μακαρίου. Όπως έχει πει χαρακτηριστικά ο Γλαύκος Κληρίδης, οποιοσδήποτε άλλος ηγέτης επέστρεφε στην Κύπρο έχοντας εξασφαλίσει ανεξαρτησία αλλά όχι ένωση θα εκδιώκετο κακήν κακώς από το νησί (Κληρίδης σε Mirbagheri 1998: 13).

Κατά τη δεκαετία του 1960 εμφανίστηκε σε επίπεδο ελίτ και ο Κυπριωτισμός, μία μη εθνικιστική ιδεολογία η οποία έδινε έμφαση και αναδείκνυε την κοινή κυπριακή ταυτότητα των δύο κοινοτήτων χωρίς από την άλλη να απορρίπτει τις ξεχωριστές πολιτισμικές τους συγγένειες. Κατά μία ερμηνεία ο Κυπριωτισμός αποτελεί μία προσπάθεια διατύπωσης ενός γεωγραφικού-πολιτικού εθνικισμού σε αντίθεση με τον εθνοτικό εθνικισμό που δεν άφηνε περιθώρια για ολοκλήρωση των δύο κοινοτήτων σε μία νέα συλλογική ταυτότητα (Pollis 1996. Μαυράτσας 1998). Όπως υποστήριζε ένας από τους πρώτους εκπροσώπους του, ο Ν. Λανίτης, το σύνθημα Ένωση και μόνον Ένωση ήταν «στην ουσία μία αρνητική πολιτική» και παρότρυνε τους Ελληνοκυπρίους να σεβασθούν τη Συμφωνία Ζυρίχης-Λονδίνου και να κερδίσουν την εμπιστοσύνη των Τουρκοκυπρίων (Λανίτης σε Μαυράτσας 1998: 87-8). Οι φωνές αυτές όμως έπεφταν στο κενό. Ο Μακάριος συνέχιζε να αναφέρεται στο «ευκταίο», αν και είναι αμφίβολο αν θα το επιδίωκε αν ήταν εφικτό, ειδικά από το 1967, με την άνοδο της Χούντας στο «εθνικό κέντρο» και τη γνωστή προσπάθεια ανατροπής και φυσικής εξόντωσής του.

Όπως και στη δεκαετία του 1950, επικρατούσε η «διαλεκτική της μη ενοχής», όπως την έχει χαρακτηρίσει ο Πασχάλης Κιτρομηλίδης (Kitromilides 1979.). Κοντολογίς, για την περίοδο 1960-74, η ελληνοκυπριακή στάση θα μπορούσε να διατυπωθεί, με όρους θεωρίας των διενέξεων και διαπραγματεύσεων, ως διττή. Η μαξιμαλιστική θέση ήταν η ένωση (η θέση του Κυπριακού Εθνικού Μετώπου, του Γρίβα και της ΕΟΚΑ-Β) την οποία ο Μακάριος δεν αποποιείτο. Η μιναλιστική, την οποία ο Μακάριος και οι οπαδοί του θα μπορούσαν να δεχθούν, ήταν ένα ανεξάρτητο ελληνοκρατούμενο κυπριακό κράτος, όπου οι Ελληνοκύπριοι ως πλειοψηφία θα κυριαρχούσαν πολιτικά και οι Τουρκοκύπριοι θα τύγχαναν μειονοτικής μόνο προστασίας.¹² Η Λευκωσία έχοντας, το 1964-74, φθάσει πολύ κοντά στο ζητούμενο, την ελληνοποίηση της Κύπρου (διεθνής αναγνώριση ελληνοκρατούμενης Κύπρου και περιορισμός των Τουρκοκυπρίων στα 3% του έδαφους) δεν είχε διάθεση για παραχωρήσεις. Δεν αντιλαμβανόταν ότι η θέση αυτή δεν ήταν βιώσιμη (Θεοδωρόπουλος 1988: 251) ούτε πειστική διεθνώς. Ωστόσο, επέμενε στον σκληρό οικονομικό αποκλεισμό των θυλάκων, ελπίζοντας στην εξαφάνιση της μειονότητας δια μέσου της εξόδου/μετανάστευσής της.

Το μοιραίο 1974 έδραψε τους καρπούς αυτής της πολιτικής. Η καταστροφή που επέφερε ο άκρατος ελληνοκυπριακός εθνικισμός, οδήγησαν στην ανάδειξη του Κυπριωτισμού ως σοβαρού εναλλακτικού για μία δεκαετία περίπου. Ωστόσο επρόκειτο για μία «σύντομη απόκλιση» (Μαυράτσας 1998) από την ορθοδοξία που εξέφραζε ο εθνικισμός. Αλλωστε, ο Κυπριωτισμός δεν είχε πρακτικά αποτελέσματα στο επίπεδο των διακοινοτικών συνομιλιών, σε μία εποχή που όσο και να είχε σκληρύνει η θέση των Τουρκοκυπρίων υπό τον Ντενκτάς, η ομοσπονδιακή λύση βρισκόταν ακόμη στο τραπέζι.¹³

Η ελληνική εθνικιστική ιδεολογία κυριαρχεί στη δεκαετία του 1990 ως η ορθόδοξη θέση, σε σημείο ώστε ο Κυπριωτισμός, οι Νεοκύπριοι και η θέση της «επαναπροσέγγισης» (ακριβέστερα «προσέγγισης», μια και ουσιαστικά δεν υπήρχε πρώτη πρόσεγγιση) να κρίνονται απαξιωτικά και να θεωρούνται πλέον υβριστικές ή στην καλύτερη περίπτωση ουτοπικές ή αφελείς. Κατά έναν υπολογισμό, τα 70% των Ελληνοκυπρίων υποστηρίζει σήμερα θέσεις που θα τις χαρακτηρίζαμε ως εθνικιστικές ή ελληνοκεντρικές, με έμφαση στην ελληνικότητα αντί στην κοινή κυπριακή ταυτότητα (Μαυράτσας 1998). Οι «απορριπτικοί» ενωτικοί χωρίζονται σε δύο κατηγορίες, σε αυτούς που μιλούν ακόμη και για πόλεμο (ειδικά σε περίπτωση αποδυνάμωσης της Τουρκίας ή και διάσπασής της λόγω Κουρδικού) και στους πιο μετριοπαθείς που, ως πιο πραγματιστές, ουσιαστικά μιλούν για ένωση της «ελεύθερης Κύπρου» με την Ελλάδα. Εξυπακούεται ότι οι θέσεις αυτές «κουβαλούν νερό στο μύλο του Ντενκτάς» και της Τουρκίας, όπως έχει λεχθεί από Ελληνοκυπρίους σχολιαστές (σε Μαυράτσας 1998: 89).

Έτσι το αρχικό δίλημμα, «η διπολική σχέση», όπως την χαρακτηρίζει ο Κάισαρ Μαυράτσας, του να

είναι κανείς ταυτόχρονα Έλληνας και Κύπριος, έχει αποβεί και πάλι υπέρ της ελληνικότητας και όχι της κυπριακότητας (Μαυράτσας 1998). Σε αυτό το πλαίσιο –όπως και στον αντίστοιχο άκρατο ελληνικό εθνικισμό– είναι ακόμη πιο εύκολο να δαμονοποιείται ο αντίπαλος ως Τούρκος. Ο κάποτε συμπαθής και απλοϊκός Τουρκοκύπριος δεν υπάρχει πια, είναι Τούρκος (η ειρωνεία είναι ότι, όπως είπαμε, όσο περνάει ο καιρός αυτό δηλώνει και ο ίδιος ο Ντενκτάς και οι Τούρκοι έποικοι).

Οι Τουρκοκύπριοι

Μέχρι την τουρκική εισβολή του 1974, οι Τουρκοκύπριοι και η Τουρκία αντιδρούσαν στις διάφορες ελληνοκυπριακές και ελληνικές πρωτοβουλίες (π.χ. ίδρυση οργάνωσης TMT για να αντιμετωπισθεί η πρόκληση της ΕΟΚΑ, άμεση αντίδραση σε ελληνοκυπριακές επιθέσεις το 1963-64 και προστασία σε θύλακες, κλπ), σπάνια έπαιρναν εκείνοι την πρωτοβουλία των κινήσεων.

Για τους Τουρκοκυπρίους τίθενται τέσσερις επιλογές για την οριστική επίλυση του Κυπριακού, (α) η ομοσπονδία (επιδίωξη κυρίως της περιόδου 1964-74 και στη συνέχεια χαλαρή ομοσπονδία), (β) η συνομοσπονδία (επίσημη πρόταση του Ντενκτάς το 1998 αλλά και πρωτύπερα υπό τη μορφή της πολύ χαλαρής ομοσπονδίας), (γ) η ανεξαρτησία και (δ) η ενσωμάτωση στην Τουρκία.

Η Τουρκία και ο Ντενκτάς (ο δεύτερος ειδικά από τα μέσα της προηγούμενης δεκαετίας) θεωρούν ότι το ζήτημα έχει στην ουσία λυθεί μια για πάντα και επ' ωφελεία τόσο της Τουρκίας όσο και της τουρκοκυπριακής κοινότητας. Άλλωστε πιστεύουν ότι αυτό που τους προσφέρεται δεν είναι παρά ένα ελληνοκρατούμενο ομοσπονδιακό κράτος. Δεν έχουν τίποτε να κερδίσουν από μία τέτοια λύση (Soysal 1992: 42). Επίσης δεν πείθονται από την σχετική διαλλακτικότητα των Ελληνοκυπρίων. Δεν την θεωρούν γνήσια μεταστροφή από την στάση της περιόδου 1950-1974, αλλά προϊόν της στρατιωτικής τους αδυναμίας σε σχέση με τα τουρκικά στρατεύματα. Σε μία ομοσπονδιακή Κύπρο με πλήρη εφαρμογή των τριών ελευθεριών (εφαρμογή που θα ενισχύετο με την είσοδο ολοκληρωτής της Κύπρου ως κράτους στην ΕΕ) θα κινδύνευαν να γίνουν πολίτες δεύτερης κατηγορίας και να βρίσκονται στο έλεος των οικονομικά πολύ ισχυρότερων Ελληνοκυπρίων (αυτός το σκεπτικό έστρεψε και τους Παλαιστίνιους στη λύση των δύο κρατών στην περιοχή της γεωγραφικής Παλαιστίνης αντί της ενωμένης αραβοεβραϊκής Παλαιστίνης).

Ωστόσο, μια πιο προσεκτική ματιά, που εν πολλοίς αγνοείται (ή ακριβέστερα είναι γνωστή αλλά θεωρείται χωρίς πολιτική/πρακτική σημασία) σε Λευκωσία και Αθήνα, είναι ότι σε αντίθεση με τους Ελληνοκυπρίους σήμερα, η πλειοψηφία των γηγενών Τουρκοκυπρίων (αν εξαιρεθούν δηλαδή οι Τούρκοι έποικοι), υποστηρίζουν τη λύση της χαλαρής ομοσπονδίας και όχι της ένωσης με την Τουρκία. Η θέση του Ντενκτάς και της Τουρκίας επικρατεί λόγω της παρουσίας των τουρκικών στρατευμάτων και των εποίκων που ψηφίζουν τον Ντενκτάς και το Εθνικό Ενωτικό Κόμμα (UBP) του Έρογλου (του διαδόχου του Ντενκτάς στο κόμμα αυτό). Αντίθετα, η αντιπολίτευση, που αποτελείται κυρίως από κεντροαριστερά και αριστερά κόμματα, και συγκεκριμένα το Κοινοτικό Φιλελεύθερο Κόμμα (του Μουσταφά Ακιντζί, με πρώτο αρχηγό τον Αλπάι Ντουρντουράν) και το αντίστοιχο του ΑΚΕΛ, το Ρεπουμπλικανικό Τουρκικό Κόμμα (του αποθανόντος Οζκέρ Οζγκούρ, σήμερα υπό τον Ταλάτ) και το μικρό κόμμα της Νέας Κύπρου (του Ντουρντουράν), ζητούν ομοσπονδοποίηση και ένταξη μιας ενωμένης Κύπρου στην ΕΕ. Αντιτίθενται δε στην απορριπτική θέση Ντενκτάς περί ταυτόχρονης εισόδου Κύπρου και Τουρκίας στην ΕΕ (McDonald 1988/89: 44-5. Pollis 1996: 84-5. Ακιντζί 1997. Ντουρντουράν 1997).

Ας σταθούμε λοιπόν για λίγο στο σκεπτικό της πλειοψηφίας των γηγενών Τουρκοκυπρίων. Κατά τον Μουσταφά Ακιντζί, το Κυπριακό εμπεριέχει τον φόβο και την ανασφάλεια και των δύο κοινοτήτων. «Στρατιωτική» για τους Ελληνοκυπρίους (λόγω τουρκικών στρατευμάτων). «Οικονομική και πολιτειακή ανασφάλεια» για τους Τουρκοκυπρίους, εξαιτίας της οικονομικής τους υπανάπτυξης, του οικονομικού αποκλεισμού, της μη νομικής τους αναγνώρισης διεθνώς, του αποκλεισμού από διεθνείς οργανισμούς και διασκέψεις, της αυθαιρεσίας και της διαφθοράς του Ντενκτάς και ενός μικρού κύκλου οικονομικών παραγόντων, ευνοουμένων του. Κυ-

ρίως όμως από την πλευρά τους το Κυπριακό είναι πρόβλημα συλλογικής ταυτότητας. Προέρχεται από την επιμονή της ελληνοκυπριακής πλευράς να αγνοεί την ταυτότητα των Τουρκοκυπρίων και να τονίζει μόνο την ελληνικότητά της. Επομένως, σύμφωνα με τον Μ. Ακιντζί, οι Τουρκοκύπριοι, δεν έχουν άλλη λύση από την μητέρα-πατρίδα και ας είναι το ενδιαφέρον της κυρίως ιδιοτελής (απορρέει από λόγους στρατηγικούς). Οι Τουρκοκύπριοι δεν επιθυμούν να γίνουν επαρχία της Τουρκίας αλλά οι Ελληνοκύπριοι, δεν τους αφήνουν κανένα άλλο περιθώριο, τους καταδικάζουν σ' αυτή τη λύση. Το αποτέλεσμα, υποστηρίζει ο Ακιντζί, θα είναι ότι η ελληνοκυπριακή πλευρά θα έχει να αντιμετωπίσει μία τουρκική επαρχία, κατοικούμενη από Τούρκους ή από Τουρκοκυπρίους που θεωρούν τον εαυτό τους Τούρκο (Ακιντζί 1997).

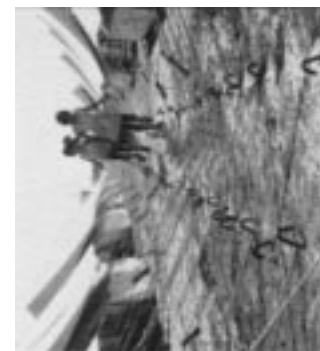
Ο τουρκικός παράγοντας

Μέχρι τώρα αποφύγαμε, σε μεγάλο βαθμό, να θίξουμε τον τουρκικό παράγοντα. Η τουρκική εισβολή που αποτέλεσε για την Τουρκία χρυσή ευκαιρία που θα ήταν πολύ δύσκολο να ξαναεμφανισθεί στο μέλλον (Μπιράντ 1984. Bahcheli 1992), άλλαξε ριζικά τα δεδομένα του Κυπριακού. Ο ρόλος της Τουρκίας, ειδικά από το 1974 και έπειτα, υπήρξε αρνητικός ως προς την επίλυση. Η αρχική στρατιωτική επέμβαση της Τουρκίας (ειδικά με τον Αττίλα 2) πήγε πολύ πέρα απ' ό,τι ήταν αναγκαίο για να προστατευθούν οι Τουρκοκύπριοι. Στη συνέχεια ο τουρκικός στρατός παρέμεινε, παρά τις σχετικές αποφάσεις του ΟΗΕ και την επιστροφή της Κύπρου στη νομιμότητα.¹⁴ Επίσης σε λίγες μόνο περιπτώσεις φαίνεται να πιέσθηκε ο Ντενκτάς για υποχωρήσεις για να επιτευχθεί από κοινού επίλυση. Γενικά η Τουρκία (όπως άλλωστε και ο Χένρι Κίσσιντζερ) θεωρεί το ζήτημα λήξαν από το 1974. Οι δε ζημίες που υφίσταται από την συνεχιζόμενη κατοχή (αρνητική διεθνής εικόνα της Τουρκίας, οικονομικό κόστος, κλπ) θεωρείται ότι δεν υπερτερούν των οφελών.

Ποια όμως είναι τα κίνητρα της Τουρκίας; Όπως υποστηρίζουν Τούρκοι μελετητές, πολιτικοί και διπλωμάτες, η Τουρκία ενδιαφέρεται πρωτίστως για την ασφάλειά της, δεν θέλει η Κύπρος να την απειλεί. Πρόκειται για τη γνωστή θέση ότι η Κύπρος είναι ένα τεράστιο «αβύθιστο αεροπλανοφόρο» που στέκεται απειλητικά σε απόσταση αναπνοής. Η Τουρκία ενδιαφέρεται χωρίς άλλο και για τους Τουρκοκυπρίους (την «μικρή πατρίδα» όπως αποκαλεί την Κύπρο), αλλά η προτεραιότητα αυτή έρχεται δεύτερη. Πάντως καμμία τουρκική κυβέρνηση δεν θα μπορούσε να επιβιώσει αν φαινόταν ότι τους εγκαταλείπει ή τους «πουλάει». Λέγεται επίσης ότι η Τουρκία δεν θα ήθελε κοινά σύνορα με την Ελλάδα ή με ένα ελληνοκυπριακό κράτος (ο γνωστός φόβος της περικύκλωσης από την Ελλάδα ή από ένα «Ορθόδοξο τόξο»). Αν αυτά εξασφαλιζόνταν (π.χ. με τη δημιουργία δύο κρατών) ίσως να μην είχε λόγο να επιμένει στην ανένδοτη στάση της (Bahcheli 1992: 68-70) και να φαίνεται τόσο απειλητική. Πάντως θα ήταν αδύνατον να υποστηρίξει την αδιαλλαξία της διεθνώς (και ακριβέστερα στις ΗΠΑ, η οποία είναι και η κύρια δύναμη την οποία σέβεται και λαμβάνει σοβαρά υπόψη).

Αναζητώντας την ειρηνική επίλυση

Οι καθαρά εθνοτικές, αποσχιστικές συγκρούσεις είναι, συνήθως, επιδεικτικότερες ειρηνικής επίλυσης από τους κλασικούς εμφύλιους πολέμους. Οι εθνοτικές και αποσχιστικές διενέξεις κατορθώνουν, σε αρκετές περιπτώσεις, να επιλυθούν ειρηνικά με λύσεις αμοιβαία αποδεκτές. Δηλαδή δεν έχουν απαραίτητα την τύχη της Συμφωνίας Ζυρίχης-Λονδίνου, ακόμη και όταν πρόκειται για πιο αιματηρές και ολέθριες συγκρούσεις (Βλ. Heraclides 1997). Ωστόσο το Κυπριακό δεν αποτελεί εθνοτική ή αποσχιστική σύγκρουση *tout court*. Υπήρξε ταυτόχρονα αλυτρωτική (ιρρεντετιστική) ενοτική διαμάχη και ως ένα βαθμό και αλυτρωτική αντιπαράθεση από πλευράς «μητέρων πατρίδων», αρχικά της Ελλάδας και στη συνέχεια της Τουρκίας. Στο μέτρο που το αίτημα των Ελληνοκυπρίων δεν θα ήταν άλλο από την ένωση ολόκληρης της Κύπρου –η θέση της ΕΟΚΑ, του κυπριακού Εθνικού Μετώπου και της ΕΟΚΑ-Β– και των Τουρκοκυπρίων η ένωση του τμήματος που κατέχουν με την Τουρκία, τότε δυνατότητα επίλυσης από κοινού με συμφωνία δεν θα υπάρχει. Ωστόσο, η ιστορία του Κυπριακού δείχνει ότι παρά την ταύτιση με τις μητέρες-πατρίδες, τόσο πολιτισμική όσο και εξ ανάγκης, οι μαξιμαλιστικές αυτές θέσεις δεν

θα πρέπει να θεωρηθούν δεδομένες. Θεωρούνται όμως δεδομένες από το άλλο μέρος που δεν πιστεύει ότι ο αντίπαλος έχει εγκαταλείψει την αρχική του θέση, το «ευκαίο» (βλ. Burton 1972. Κιτρομηλίδης 1976: 213).

Ας έρθουμε λοιπόν στο τελικό ζητούμενο, στην οριστική, ειρηνική, από κοινού επίλυση. Οι δύο βιώσιμες λύσεις είναι όπως είπαμε κάποια μορφή συμβίωσης των δύο κοινοτήτων που θα κινείται στα πλαίσια μιας διζωνικής, διακοινοτικής χαλαρής ομοσπονδίας και κάποια μορφή οριστικού χωρισμού με συγκεκριμένους όμως όρους και εχέγγυα, προκειμένου τα διεθνή αυτά σύνορα να μην αποβούν τα πλέον εύφλεκτα της Μεσογείου.

Η όποια συμφωνία θα πρέπει απαραίτητως να αποτελεί προϊόν διαπραγματεύσεων μεταξύ Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων, να γίνει «γνησίως αποδεκτή» από τα δύο μέρη, να καλύπτει επαρκώς την ασφάλεια και των δυο κοινοτήτων και να συμβάλει στη διεθνή ειρήνη στην περιοχή (Burton 1972. Πολυγίου 1980: 218-21. Fisher 1992).

Όσον αφορά τη λύση στα πλαίσια ενός κράτους, θα πρέπει κατά τον Πολύβιο Πολυβίου να απαγορεύεται η ένωση ή η διχοτομηση (Polygίου 1980: 218-21). Σε παρεμφερείς διενέξεις οι λύσεις που βρέθηκαν κινήθηκαν από την αυτονομία έως τη χαλαρή ομοσπονδία. Στο πλαίσιο αυτό για το Κυπριακό, από το 1974 και έπειτα, πλέον ρεαλιστική είναι μάλλον η λύση της χαλαρής ομοσπονδίας¹⁵ και συγκεκριμένα της αμφιμετρικής ασυμμετρικής ομοσπονδίας τύπου Καναδά (βλ. Fisher 1992, Salem 1992). Αυτό το είδος ομοσπονδίας κινείται με όρους «consociational democracy» (Lijphart 1970), δηλαδή εθνοτικά συναινετικής δημοκρατίας, στην οποία η ασθενέστερη αριθμητική ομάδα προστατεύεται ιδιαίτερα και διαθέτει, προκειμένου να μην αισθάνεται συνεχώς απειλούμενη και να παρουσιάσει κεντρόφυγες τάσεις, αυξημένη πολιτική αποτελεσματικότητα και συμμετοχή, σαφώς περισσότερο απ' ό,τι θα αντιστοιχούσε στην αριθμητική της δύναμη (βλ. για Κυπριακό Ηρακλείδης 1997. Μαυράτσας 1998). Μόνο με τέτοιους όρους και με αξιόπιστες διεθνείς εγγυήσεις θα μπορούσε να υπάρξει λύση την οποία θα ήταν δυνατόν να υποστηριχθεί από την πλειοψηφία των Τουρκοκυπρίων, με αποτέλεσμα να πιεσθεί ο Ντενκτάς καθώς και η ίδια η Τουρκία. Τότε μόνο η ελληνοκυπριακή (επανα)προσέγγιση θα είχε ουσία και πρακτικά αποτελέσματα και όχι με σκληρές διαπραγματευτικές τακτικές, όπως οι ρωσικοί πύραυλοι που παγιδεύουν τους ίδιους τους Ελληνοκυπρίους, αποκτούν μία δική τους ανεξέλεγκτη δυναμική και δυσκολεύουν την είσοδο στην ΕΕ.

Είναι όμως ρεαλιστική σήμερα ή επανένωση και μήπως η συνεχής επίκληση της από τη Λευκωσία και την Αθήνα αποτελεί πλέον ένα τελετουργικό για εσωτερικές και διεθνείς σκοπιμότητες;¹⁶ Η επανένωση είναι σχεδόν αδύνατον να πραγματοποιηθεί μετά από τριανταπέντε χρόνια ξεχωριστής διαβίωσης, αντιπαραθέσης και αμοιβαίας δαιμονοποίησης και δεδομένων των τεράστιων εμποδίων που αναφέραμε, της ανόδου των εθνικιστών «απορριπτικών» στο Νότο και του παράγοντα Ντενκτάς και Τουρκίας στο Βορρά. Επίσης, όπως είπαμε, οι Ελληνοκύπριοι δεν φαίνονται διατεθειμένοι να πληρώσουν το κόστος της οικονομικής και κοινωνικής ανόδου των Τουρκοκυπρίων, που αποτελεί *sine qua non* για οποιασδήποτε βιώσιμη λύση στα πλαίσια μιας ομοσπονδίας. Άλλωστε, εφόσον έχουν την πεποίθηση ότι μπορούν να εισέλθουν και μόνοι τους στην ΕΕ γιατί να υποχωρήσουν και να δεχθούν τους Τουρκοκυπρίους με όλη τους την υποανάπτυξη και την πολιτισμική διαφορετικότητα;

Με τον ελληνοκυπριακό εθνικισμό σε άνοδο και μάλιστα με την ατυχή εισαγωγή της μισαλλόδοξης εκδοχής του εθνικισμού που εμφανίζεται και στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια¹⁷ και με τους «γκρίζους λύκους» από την άλλη (κυρίως μεταξύ εποίκων), είναι απίθανο να δημιουργηθεί το κατάλληλο πλαίσιο για το γκρέμισμα του τείχους από κοινού από τις δύο πλευρές της πράσινης γραμμής (βλ. Λιάκος 1996). Όπως έχει διαμορφωθεί η κατάσταση σήμερα, οποιαδήποτε ελπίδα για την ανάδυση της ισοτιμίας και ει δυνατόν του σεβασμού προς τον «Άλλο», η οποία είναι απαραίτητη για να βρεθούν βιώσιμες λύσεις «αποδοχής»¹⁸ σε ένα νέο επανασυγκολλημένο Κυπριακό κράτος, μάλλον δεν υφίστανται. (Και αυτό παρά τον αξιοσημείωτο αριθμό μελών και από τις δύο κοινότητες, από τα πλέον εκλεκτά, που κινούνται στον άξονα της ουσιαστικής επαναπροσέγγισης και αγωνίζονται γι' αυτό το σκοπό με μεγάλο προσωπικό κόστος).

Αν η απαισιόδοξη αυτή εκτίμηση βρίσκεται εγγύτερα στην πραγματικότητα, τότε ρεαλιστικότερη είναι η οριστική διάσπαση. Άλλωστε ισχύει *de facto* από το 1974 ή ακριβέστερα από το 1963. Όταν δεν υπάρχει η στοιχειώδης δυνατότητα συμβίωσης στο ίδιο κράτος –σε ένα διπολιτισμικό κράτος– τότε η καλύτερη λύση είναι το «συναινετικό διαζύγιο», το οποίο μπορεί να εδραιώσει ασφαλέστερα σύνορα και μελλοντική δυνατότητα για αυξημένη διασυνοριακή συνεργασία, εμπορικές σχέσεις, ανθρώπινες επαφές και ίσως στο μέλλον προσέγγιση και ακόμη και επανένωση με κάποια μορφή. Χωρίς από κοινού συμφωνία για οριστική διάσπαση (κατά το τσεχοσλοβακικό πρότυπο), η συνέχιση της εκκρεμότητας και ασάφειας οδηγεί νομοτελειακά, σε συνεχή ένταση και στη νομιμοποίηση της τουρκοκυπριακής πλευράς ως ξεχωριστής οντότητας στη διεθνή κοινωνία ή ως τμήματος της Τουρκίας (όπως το τμήμα του Κασιμίρ που βρίσκεται υπό το Πακιστάν μετά την εκκενδρία του 1949). Επίσης χωρίς συναινετικό διαζύγιο μπορεί να έχουμε τη χειρότερη δυνατή λύση, ελληνοκυπριακό κράτος από τη μία και τουρκική επαρχία από την άλλη (Θεοδωρόπουλος κα 1995: 85), στην οποία μπορεί και να οδηγηθούμε με την πολιτική που ακολουθεί Αθήνα και Λευκωσία ως προς την προοπτική της ένταξης στην ΕΕ.

Η διάσπαση με κοινή συμφωνία και όχι μονομερείς πράξεις, μπορεί να πάρει τρεις βασικές μορφές:

- Πρώτον, την ύπαρξη δύο κυπριακών κρατών, ενός ελληνοκυπριακού και ενός τουρκοκυπριακού (Βαλινάκης 1989. Θεοδωρόπουλος κα 1995). Υπάρχουν αρκετά μικρά κράτη στη διεθνή κοινωνία και τα περισσότερα από αυτά ευημερούν πολύ περισσότερο από μεγαλύτερα κράτη. Η διχοτόμηση νήσων έχει πολλά προηγούμενα. Η λύση αυτή θα μπορούσε να περιλαμβάνει αποστρατικοποίηση της περιοχής ή περιορισμένο στρατό και μειωμένο οπλισμό καθώς και τη ρητή απογόρευση της ένωσης με τις μητέρες πατρίδες.
- Δεύτερον, με δύο κράτη σε ένα πλαίσιο στενής συνεργασίας σε οικονομικά και αμυντικά θέματα, δηλαδή με τη μορφή συνομοσπονδίας, οικονομικής κοινότητας ή συμμαχίας. Το σύγχρονο πρότυπο εδώ είναι η ΕΕ και η Κοινοπολιτεία Ανεξαρτήτων Κρατών, το ιστορικό η Ελβετία ως τα μέσα του 19ου αιώνα.

- Τρίτον, με διπλή ένωση, την ένωση εκάστου τμήματος με την Ελλάδα και την Τουρκία αντίστοιχως, κατά προτίμηση με τη μορφή ομοσπονδίας (Λιάκος 1996). Το ασύμμετρο των μεγεθών υπάρχει και σε άλλες ομοσπονδίες (π.χ. Μάλαισία, Τανζανία, Ινδίες και εν μέρει Καναδάς).

Πέρα όμως από τις δυσκολίες που υπάρχουν, βιώσιμη θα ήταν η λύση, οποιαδήποτε λύση, ακόμη και η διάσπαση, εφόσον θα κάλυπτε αποτελεσματικά ορισμένες θεμελιώδεις κοινωνικές ανάγκες των δύο πλευρών. Αυτές είναι η ασφάλεια και των δύο κοινοτήτων που συνεχίζουν να ζουν με *Angst* εδώ και σχεδόν μισό αιώνα, η φυσική και πολιτισμική τους επιβίωση και συλλογική ταυτότητα, η οικονομική ανάπτυξη και ευημερία και η αποτελεσματική πολιτική συμμετοχή (Burton 1972. Kitromilides 1983. Groom 1987. Fisher 1992. Mandel 1992. Mehmet 1992).

Καταλήγοντας θα λέγαμε ότι όσο οι Ελληνοκύπριοι δεν είναι σε θέση να παρουσιάσουν μία γνήσια (επανα)προσέγγιση, η λύση της χαλαρής ομοσπονδίας δεν είναι πραγματοποιήσιμη.¹⁹ Σε αυτή την περίπτωση ένα συναινετικό διαζύγιο χωρίς δυνατότητα ένωσης ή διχοτόμησης, με αποστρατικοποίηση της νήσου, με διεθνείς εγγυήσεις, ίσως είναι η καλύτερη λύση για τις δύο κοινότητες, εκτός βέβαια αν προτιμούν και οι δυο πλευρές (και όχι μόνο η μία) να γίνουν επαρχίες ή ομόσπονδα τμήματα της μητέρας πατρίδας. Υπό αυτή την έννοια, η λύση της συνομοσπονδίας είναι πάντως προτιμότερη από τη διχοτόμηση με το βόρειο τμήμα στην ουσία τουρκική επαρχία.²⁰

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Βλέπε για το τοπίο των ένοπλων εθνικιστών και αποσχιστικών συγκρούσεων από το 1945 μέχρι σήμερα Heraclides 1997. Οι παγωμένες συγκρούσεις στις οποίες υπάρχει εκκενδρία όπως στην περίπτωση του Κυπριακού ανήκουν όλες σε αυτή τη δεκαετία (το Ναγκόρνο-Καραμπάχ, η Νότια Οσσετία, η Απχαζία, ο Υπερντίστηρας, το Σομάλιλαντ και διάφορες ασαφείς περιπτώσεις στο Μιανμάρ). Μόνο το Κυπριακό καταφέρει να βρίσκεται στην κατάσταση αυτή για δεκαετίες. Η περίπτωση του Κασιμίρ που παρουσιάζει κάποια κοινά στοιχεία (π.χ. μητέρες πατρίδες, διακρατική σύγκρουση, διαχωριστική γραμμή του ΟΗΕ, ειρηνευτικές δυνάμεις του ΟΗΕ από το 1947), είναι διαφορετική, γιατί μέχρι πριν από δέκα-δεκαπέντε χρόνια ήταν κυρίως ινδοπακιστανική διαφορά και όχι αποσχιστική σύγκρουση στο

ινδικό τμήμα. Σήμερα ορισμένα από τα αποσχιστικά μέτωπα του ινδικού Κασιμίρ (δηλαδή του κράτους που ονομάζεται Τζάμιου και Κασιμίρ) ζητούν να ενωθούν με το Πακιστάν, πλην όμως άλλα ζητούν την ανεξαρτησία του Κασιμίρ.

2. Μία καταγραφή των κυριότερων προσπαθειών θα συμπεριλάμβανε τις κάτωθι (Polyviou 1980, MacDonald 1988/89, Mandel 1992: 209-19, Kyle 1997, Mirbagheri 1998):

- Η μεσολάβηση των ΗΠΑ, με το σχέδιο Άτσεσον του 1964 (ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, καντόνια για τους Τουρκοκυπρίους, τουρκικές βάσεις στην Κύπρο και η εκχώρηση του Κοστελόριζου στην Τουρκία).
 - Η μεσολάβηση του ΟΗΕ, με την Εκθεση του Γκάλο Πλάζα το 1964 (μειονοτικά δικαιώματα στους Τουρκοκυπρίους αλλά οικειοθελής μη ένωση με την Ελλάδα).
 - Οι διακοινοτικές συνομιλίες της περιόδου 1968-1974 μεταξύ Κληρίδη και Ντενκτάς υπό την αιγίδα του ΟΗΕ (όπου τα δύο μέρη έφθασαν αρκετά κοντά σε συμφωνία και ειδικά η Τουρκοκυπριακή πλευρά υπήρξε ελαστική, εμμένοντας μόνο στο θέμα της τοπικής διακυβέρνησης).
 - Οι συνομιλίες της Βιέννης υπό την αιγίδα του ΟΗΕ (1976-77).
 - Οι συναντήσεις Μακαρίου-Ντενκτάς υπό την αιγίδα του ΟΗΕ που κατέληξαν στις 12 Φεβρουαρίου 1977 στη Συμφωνία σε τέσσερα σημεία, με κυριότερο την επιδίωξη μιας ανεξάρτητης, αδέσμευτης και διακοινοτικής ομοσπονδιακής δημοκρατίας της Κύπρου.
 - Οι Τουρκοκυπριακές προτάσεις τον Απρίλιο του 1978 προς τον Γενικό Γραμματέα του ΟΗΕ που απέρριψε η Ελληνοκυπριακή πλευρά.
 - Η πρωτοβουλία ΗΠΑ-Βρετανίας-Καναδά του Νοεμβρίου 1978 (το γνωστό ως σχέδιο «ABC») περί διακοινοτικής ομοσπονδίας δύο συστατικών περιοχών.
 - Η Συνάντηση Κυπριανού-Ντενκτάς υπό την αιγίδα του ΟΗΕ, που κατέληξαν στην Συμφωνία των 10 σημείων (19 Μαΐου 1979) για την έναρξη νέων διακοινοτικών συνομιλιών.
 - Οι διακοινοτικές συνομιλίες (1980-1983) υπό την προεδρία του ειδικού αντιπροσώπου του Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ, Γκόμπι.
 - Το σχέδιο του Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ, Ντε Κουεγιάρ, γνωστό ως «Πρωτοβουλία» (Αύγουστος 1983) που τελικά, μετά από κυβερνητική κρίση, απορρίπτεται από τον Κυπριανό.
 - Το Σχέδιο Κυπριανού προς τον Γενικό Γραμματέα του ΟΗΕ (Ιανουάριος 1984).
 - Οι συνομιλίες προσέγγισης (Proximity talks) της Νέας Υόρκης (1984-1986).
 - Η συνάντηση Κυπριανού-Ντενκτάς τον Ιανουάριο του 1985 προκειμένου να υπογραφεί το νέο σχέδιο συμφωνίας του Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ (απορρίπτεται τελικά από τον Κυπριανό που το εξέλαβε ως βάση για συζήτηση και όχι ως τελικό κείμενο).
 - Το νέο Σχέδιο Πλαισίου Συμφωνίας του Ντε Κουεγιάρ (Μάρτιος 1986), που δέχθηκε ο Ντενκτάς αλλά όχι ο Κυπριανός (η Αθήνα, υπό τον Παπανδρέου ήταν απορριπτική πριν ακόμη εκφραστεί η Λευκωσία).
 - Οι διακοινοτικές συνομιλίες Βασιλείου-Ντενκτάς (1988).
 - Το Πλαίσιο Συμφωνίας του Βασιλείου (Ιανουάριος 1989) που είχε γίνει αποδεκτό απ' όλα τα ελληνοκυπριακά πολιτικά κόμματα.
 - Η αποτυχημένη συνάντηση Βασιλείου-Ντενκτάς στην Νέα Υόρκη (26 Φεβρουαρίου- 2 Μαρτίου 1990).
 - Το Πλαίσιο Ιδεών του Ντε Κουεγιάρ (η ύστατη προσπάθειά του ως Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ, τον Ιούλιο του 1989).
 - Οι διακοινοτικές διαπραγματεύσεις στην Νέα Υόρκη στο δεύτερο μέρος του 1992.
 - Το Πλαίσιο Ιδεών του Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ, Μπούτρος Μπούτρος Γκάλι που υιοθετήθηκε από το Συμβούλιο Ασφαλείας (Αύγουστος 1992) (ο Βασιλείου υπέστη κριτική στην Κύπρο ως πολύ ελαστικός).
 - Οι 14 προτάσεις για μέτρα οικοδόμησης εμπιστοσύνης του ΟΗΕ.
 - Οι συναντήσεις Κληρίδη-Ντενκτάς υπό τον τοπικό εκπρόσωπο του ΟΗΕ, Φείσελ Οκτώβριος 1993.
 - Η δραστηριοποίηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των ΗΠΑ το 1996-8 για την ανεύρεση οριστικής λύσης στο κυπριακό πρόβλημα.
3. Η «διπλωματία δεύτερης τροχιάς» έχει ως στόχο να σπάσει τον πάγο μεταξύ των δύο αντιμαχόμενων πλευρών, φέρνοντας τα δύο αντίπαλα μέρη σε κελεισμένον των θυρών και χωρίς πρακτικά συνομιλίες. Η προσφορά της είναι κυρίως στο προδιαπραγματευτικό στάδιο, όπως φάνηκε με τα διάφορα «εργαστήρια επίλυσης συγκρούσεων» στο Παλαιστινιακό που οδήγησαν στις μυστικές διαπραγματεύσεις στη Νορβηγία που κατέληξαν στη Συμφωνία του Όσλο.
4. Η γνωστή θέση ότι το Κυπριακό μπορεί να λυθεί μόνο κατόπιν συμφωνίας Ελλάδας-Τουρκίας στο γενικότερο πλαίσιο της επίλυσης των ελληνοτουρκικών διαφορών (ενδεχομένως σε ένα ευρύτερο πακέτο) ίσως σήμερα έχει περισσότερο νόημα απ' ό,τι σε προηγούμενες δεκαετίες. Απαραίτητη όμως είναι και μία παράλληλη ή από κοινού διαπραγμάτευση και συμφωνία μεταξύ Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων.
5. Όπως γράφει ο Πασχάλης Κιτρομηλίδης, «[γ]ια τους Ελληνοκύπριους ήταν δυσβάσταχτη η αδικία που ένιωθαν πώς έγινε σε βάρος τους στη μοιρασιά: παρ' όλο που παραμέρισαν την πολυπόθητη ένωση, με τον τελικό διακανονισμό πήραν λιγότερα από όσα απαιτούσε η πληθυσμακή τους αναλογία και η συμβολή τους στην οικονομία» (Κιτρομηλίδης 1976: 209).
6. Όπως έχουν παρατηρήσει πρόσφατα και οι διάφοροι διαμεσοβητές (βλ. π.χ. Ρίτσαρντ Χόλμπρουκ, *Το Βήμα*, 10-1998) και οι δυο πλευρές –και ειδικά ο Ντενκτάς– έχουν σκληρύνει πολύ τη θέση τους.
7. Παρά το γεγονός ότι σε ορισμένες περιπτώσεις η διάθεση για επίλυση από την μία πλευρά μπορεί να ήταν πραγματική γιατί θεωρείτο δεδομένη η απόρριψη από το άλλο μέρος, ειδικά π.χ. όταν ο Ντενκτάς είχε να αντιμετωπίσει τον Μακάριο ή τον Κυπριανό.
8. Ο Κιουτσούκ σε δήλωση το 1979 είχε πει ότι τα τουρκικά στρατεύματα είναι αναγκαίο κακό, οι έποικοι όμως δεν

είναι αναγκαίοι, είναι απλώς «κακό» (evil) (σε Mirbagheri 1998: 100).

9. Οι Τουρκοκύπριοι πάγια αναφέρονται και στο «Σχέδιο Ακρίτας», που μάλλον ήταν ιδέα του ενωτικού Πολύκαρπου Γιωρκάτζη (υπουργού τότε της Κυβέρνησης Μακαρίου), που προέβλεπε την εκδίωξη τους αν δεν δέχονταν να περιορισθούν σε ρόλο μειονότητας. Μπορεί το Σχέδιο να μην τύγχανε της έγκρισης του Μακαρίου, ωστόσο οι Τουρκοκύπριοι ήταν τότε πεπεισμένοι για την ύπαρξή του και κινήθηκαν αναλόγως (βλ. Θεοδωρόπουλος 1988: 257). Παρεμφερής υπήρξε και η αντίδραση των Νοτιοσουλτανών το 1955 στο τηλεγράφημα του Σουλτανού Πρωθυπουργού Αλ-Άζαρι (η ύπαρξη του οποίου δεν είναι απόλυτα εξακριβωμένη) με το οποίο παρότρυνε τις σουδανικές αρχές να χρησιμοποιήσουν και βία αν χρειασθεί σε περίπτωση μη συμμόρφωσης των Νοτιοσουλτανών.

10. Ο ελληνικός αλτρωτισμός έκανε την εμφάνισή του από τα μέσα του 19ου αιώνα, ειδικά μέσα από το εκπαιδευτικό σύστημα στην Κύπρο και την Μικρά Ασία, με εκπαιδευτικούς που έρχονταν από την Ελλάδα (Kitromilides 1990).

11. Για τον ρόλο των ΗΠΑ στο Κυπριακό βλ. Κουλουμπής & Hicks 1976, Stern 1977, Coulombis 1983.

12. Πέρα από τον φόβο της μειονότητας ότι η προστασία θα ήταν πλημμελής (δεδομένου και του προηγούμενου κατατρεγμού τους), η αρχή της πλειοψηφίας περιλαμβάνει κανονικά και την αυτοδιάθεση. Πώς θα ήταν δυνατόν να αποκλεισθεί η ένωση αν η πλειοψηφία το αποφάσιζε, ήταν δηλαδή δημοκρατικά διατυπωμένο αίτημα της πλειοψηφίας; Ακόμη και στο διεθνές δίκαιο με τους περιοριστικούς κανόνες ως προς την αυτοδιάθεση, επιτρέπεται σε αποικίες αλλά και σε πλειοψηφίες (βλ. π.χ. Heraclides 1991).

13. Η έλευση της Προεδρίας Βασιλείου ήρθε πολύ αργά, όταν ο Κυπριωτισμός ήταν πια σε πτώση. Ο ίδιος υπέπεσε σε μία σειρά από λάθη χειρισμού, «δένοντας τα χέρια του», π.χ. με την δημιουργία του Εθνικού Συμβουλίου (που ακολουθώντας διαδικασία ομοφωνίας λειτουργούσε με βάση τον κατώτερο δυνατό παρανομαστή) και με την αρχική τάση του να αγνοεί τον Ντενκτάς και να επευθύνεται στην Άγκυρα.

14. Η τουρκική θέση είναι βέβαια ότι ο στρατός της παραμένει στην Κύπρο επειδή κινδυνεύουν οι Τουρκοκύπριοι από αντίποινα λόγω της εισβολής. Επιπλέον ότι η επιστροφή στη νομιμότητα δεν υφίσταται. Είχε καταλυθεί το 1963 από τους Ελληνοκυπρίους που συνεχίζουν να κατέχουν το κυπριακό κράτος.

15. Για την πιό παραδοσιακή λύση της διζωνικής διακοινοτικής ομοσπονδίας βλέπε π.χ. Coufoudakis 1992 και Κουλουμπής 1996.

16. Η εμμονή στο αίτημα της ομοσπονδιακής Κύπρου, είναι διαπραγματευτικά λανθασμένη κίνηση (για την Αθήνα και την Λευκωσία) όπως έχει υποστηρίξει ο Βύρων Θεοδωρόπουλος. Και αυτό γιατί, όσο οι Τουρκοκύπριοι έχουν την εντύπωση ότι το αίτημα αυτό είναι «εκ των ουκ άνευ τόσο θα προσπαθούν να εκβιάσουν όλο και μεγαλύτερο τίμημα γι' αυτό» (Θεοδωρόπουλος κ.ά., 1995: 84).

17. Πρόσφατα μάλιστα ευδοκιμεί στους Ελληνοκυπρίους η στρεβλή θεωρία της «σύγκρουσης πολιτισμών» κατά Huntington, με παρεμβάσεις μάλιστα νεο-ορθόδοξων Ελλήνων διανοητών. Αντίθετα οι τοποθετήσεις Ελλήνων διανοουμένων που αντιτίθενται σε τέτοιες πολώσεις και μισαλλοδοξίες προκαλούν απ' ό,τι φαίνεται ελάχιστο ενδιαφέρον στην Κύπρο (βλ. Μαυράτσας 1998).

18. Για τη διάκριση μεταξύ λύσεων «αποδοχής» και «άγνησης» βλέπε Heraclides 1989, 1991.

19. Βέβαια ακόμη και αν οι Ελληνοκύπριοι παρουσίαζαν ένα θεαματικό και γνήσιο *volte face*, θα ήταν πολύ δύσκολο να μην χαρακτηριστεί η στάση τους ως καιροσκοπική (λόγω της προοπτικής της ΕΕ).

20. Το τουρκοκυπριακό τμήμα θα ήταν πολύ δύσκολο να παραμείνει ομόσπονδο, δεδομένης της γεωγραφίας της με την Τουρκία, το συγκριτικά πολύ μικρό της μέγεθος και την απέχθεια της Τουρκίας για ομοσπονδιακές λύσεις λόγω Κουρδικού.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Attalides, Michael (ed.), *Cyprus Reviewed* (Nicosia: The Jus Cypris Association, 1977).

Attalides, Michael, *Cyprus: Nationalism and International Politics* (Edinburgh: Q Press, 1979).

Azar, Edward E., «The Theory of Protracted Social Conflict and the Challenge of Transforming Conflict Situations», *Monograph Series in World Affairs*, vol. 20 (1983), 81-99.

Bahcheli, Tozun, «Cyprus in the Politics of Turkey since 1955», Norma Salem (ed.), *Cyprus: A Regional Conflict and its Resolution* (New York: St. Martin's Press, 1992), 62-70.

Bitsios, Dimitri S., *Cyprus: The Vulnerable Republic* (Thessaloniki: Institute for Balkan Studies, 1975).

Broome, Benjamin J., «Designing the Future of Peace-Building Efforts in Cyprus. Report of Design Workshops held during Fall 1994 and Spring of 1995 with Conflict Resolution Trainers and Project Leaders», Preliminary Report (12 January 1996, updated 12 May 1996).

Broome, Benjamin J., «Designing an Agenda for Strengthening Cooperation Among Peace-builders in Greece, Turkey and the Two Communities in Cyprus. Report of Design Workshop held at Les Diablerets, Switzerland, 6-11 August 1997», Workshop Report (prepared 12 September, updated 7 October 1997).

Burton, John W., «Resolution of Conflict», *International Studies Quarterly*, vol.16, no.1 (1972), 5-29.

Burton, John W., *Resolving Deep-Rooted Conflicts* (Lanham, MD.: University Press of America, 1987).

Christofides, Louis D., «Economic Dimensions of the Cyprus Dispute», Norma Salem (ed.), *Cyprus: A Regional Conflict and its Resolution* (New York: St. Martin's Press, 1992), 187-200.

Coufoudakis, Van, «Domestic Politics and the Search for a Solution of the Cyprus Problem», Norma Salem (ed.), *Cyprus: A Regional Conflict and its Resolution* (New York: St. Martin's Press, 1992), 17-38.

Couloumbis, Theodore A., *The United States, Greece, and Turkey: The Troubled Triangle* (New York: Praeger, 1983).
 Esman, Milton J., & Shibley Telhami, (eds), *International Organizations and Ethnic Conflict* (Ithaca: Cornell University Press, 1995).
 Fisher, Ronald J., «Introduction: Understanding the Tragedy of Cyprus», Norma Salem (ed.), *Cyprus: A Regional Conflict and its Resolution* (New York: St.Martin's Press, 1992), 1-13.
 Fisher, Ronald J., «Conclusion: Paths Towards a Peaceful Cyprus», Norma Salem (ed.), *Cyprus: A Regional Conflict and its Resolution* (New York: St.Martin's Press, 1992), 244-55.
 Groom, A.J.R., «Cyprus: Back in the Doldrums», *The Round Table*, no. 300 (1986), 362-83.
 Groom, A.J.R., «Cyprus: Separate but Together?», *Journal of Modern Hellenism*, no 4 (1987), 129-43.
 Heraclides, Alexis, «Conflict Resolution, Ethnonationalism and the Middle East Impasse», *Journal of Peace Research*, vol. 26, no. 2 (1989), 197-212.
 Heraclides, Alexis, *The Self-Determination of Minorities in International Politics* (London: Frank Cass, 1991).
 Heraclides, Alexis, «The Ending of Unending Conflicts: Separatist Wars», *Millennium: Journal of International Studies*, vol. 26, no. 3 (1997), 679-707.
 Huntington, Samuel P., «The Clash of Civilizations» *Foreign Affairs* (1993).
 Kitromilides, Paschalis M., «The Dialectic of Intolerance: Ideological Dimensions of Ethnic Conflict», Peter Worsley & Paschalis M. Kitromilides (eds), *Small States in the Modern World* (Nicosia: SOGEEK, 1979), 143-84.
 Kitromilides, Paschalis, M., «Political Community in Plural Societies», C. Fried (ed.), *Minorities: Community and Identity* (Berlin: Springer-Verlag, 1983), 341-51.
 Kitromilides, Paschalis M., «Greek Irredentism in Asia Minor and Cyprus», *Middle Eastern Review*, vol. 26, no.1 (1990), 3-15.
 Kyle, Keith, *Cyprus: In Search of Peace* (London: Minority Rights Group, Report, 1997).
 Lijphart, Arend, «Consociational Democracy», *World Politics*, vol.21 (1970).
 McDonald, Peter, *The Problem of Cyprus*, Adelphi Papers, No. 234 (London: International Institute of Strategic Studies, Winter 1988/89).
 Mandel, Brian, «The Cyprus Conflict: Explaining Resistance to Resolution», *Cyprus: A Regional Conflict and its Resolution* (New York: St. Martin's Press, 1992), 201-26.
 Markides, K.C., *The Rise and Fall of the Cyprus Republic* (New Haven: Yale University Press, 1977).
 Mehmet, Ozay, «Towards a Solution in Cyprus through Economic Federalism», Norma Salem (ed.), *Cyprus: A Regional Conflict and its Resolution* (New York: St. Martin's Press, 1992), 169-86.
 Mirbagheri, Farid, *Cyprus and International Peacekeeping* (London: Hurst, 1998).
 Polyviou, Polyvios, *Cyprus: Conflict and Negotiations 1960-1980* (New York: Holmes & Meier, 1980)
 Pollis, Adamantia, «The Social Construction of Ethnicity and Nationality: The Case of Cyprus», *Nationalism and Ethnic Politics*, vol.2, no.1 (1996), 67-90.
 Salem, Norma (ed.), *Cyprus: A Regional Conflict and its Resolution* (New York: St. Martin's Press, 1992).
 Silva, K.M. de & S.W.R. de A. Samarasinghe (eds), *Peace Accords and Ethnic Conflict* (London: Pinter, 1993).
 Smith, Anthony D., *The Ethnic Origin of Nations* (Oxford: Blackwell, 1986).
 Soysal, Mumtaz, «Political Parties in the Turkish Republic of Northern Cyprus and their Vision of the Solution», Norma Salem, (ed.), *Cyprus: A Regional Conflict and its Resolution* (New York: St. Martin's Press, 1992), 39-43.
 Stavrinides, Zenon, *The Cyprus Conflict: National Identity and Statehood* (Wakefield: the author, 1976).
 Stern, Lawrence, *The Wrong Horse: The Politics of Intervention and the Failure of American Diplomacy* (New York: Times Books, 1977).
 Veremis, Thanos, *Greek Security: Issues and Politics*, Adelphi Papers, No 171, (London: International Institute of Strategic Studies, 1982).

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΑΡΘΡΑ ΣΤΟΝ ΤΥΠΟ

Ακιντζί, Μουσταφά, «Μόνη ρεαλιστική λύση, η επανένωση», *Η Κυριακάτικη Αυγή* (14 Δεκεμβρίου 1997).
 Βαλιηνάκης, Γιάννης, «Ωρμιοι για τον συμβιβασμό», *Η Καθημερινή* (23 Ιουλίου 1989).
 Βασιλείου, Γιώργος, «Πώς θα βγούμε από τα αδιέξοδα», *Το Βήμα* (2 Μαρτίου 1997).
 Βερέμης, Θάνος, «Κράτος και έθνος στην Ελλάδα», Δ. Γ. Τσαούση (επιμ.), *Ελληνισμός και ελληνικότητα* (Αθήνα, Εστία, 1983), 59-67.
 Δημαράς, Κ.Θ., *Ελληνικός ρομαντισμός* (Αθήνα, Ερμής, 1994).
 Ηρακλείδης, Αλέξης, «Κυπριακό. Η στιγμή για 'το μεγάλο Ναι ή το μεγάλο Όχι'», *Ο Πολίτης. Δεκαπενθήμερος*, τ. 34 (4 Μαρτίου 1997), 19-21.
 Θεοδωρόπουλος, Βύρων, *Οι Τούρκοι και Εμείς* (Αθήνα, Φυτράκης, 1988).
 Θεοδωρόπουλος κ.ά, *Σκέψεις και προβληματισμοί για την εξωτερική πολιτική* (Αθήνα, Ι. Σιδέρης, 1995).
 Κιζιλγιουρέκ, Νιαζί, *Η ολική Κύπρος* (Λευκωσία, Κασουλίδης, 1990).
 Κιζιλγιουρέκ, Νιαζί, *Η Κύπρος πέραν του έθνους* (Λευκωσία, Κασουλίδης, 1993).
 Κιτρομηλίδης, Πασχάλης, «Κύπρος: η φύση της διακοινοτικής διαμάχης», Κουλουμπής & Hicks (επιμ.), *Η αμερικανική πολιτική στην Ελλάδα και Κύπρο* (Αθήνα, Παπαζήσης, 1976), 194-229.
 Κουλουμπής, Θεόδωρος, *Κυπριακό. Λάθη, διδάγματα και προοπτικές* (Αθήνα, Ι. Σιδέρης, 1996).

Λιάκος, Αντώνης, «Ελληνοτουρκικές διαφορές. Η κυπριακή μεθόριος», *Το Βήμα* (22 Σεπτεμβρίου, 1996).
 Μαυράτσας, Κάισαρ Β., *Όψεις του ελληνικού εθνικισμού στην Κύπρο. Ιδεολογικές αντιπαραθέσεις και η κοινωνική κατασκευή της ελληνοκυπριακής ταυτότητας 1974-1996* (Αθήνα, Κατάρτι, 1998).
 Μουζέλης, Νίκος, «Τρία σενάρια για την Κύπρο», *Το Βήμα* (30 Μαρτίου 1997).
 Μπιράντ, Μεχμέτ Αλί, *Απόφαση-Απόβαση* (Αθήνα, 1984).
 Ντουρντουράν, Αλπάϊ, «Να μην αφήσουμε τον εθνικισμό να μας αποξενώσει από τη χώρα μας», *Η Κυριακάτικη Αυγή* (14 Δεκεμβρίου 1997).
 Παπαδημητρόπουλος, Δαμιανός, «Κύπρος ή η σωτηρία της ψυχής», *Ο Πολίτης, Δεκαπενθήμερος*, τ. 31 (31 Ιανουαρίου 1997), 11-14.
 Ροζάκης, Χρήστος, «Συνομοσπονδία σημαίνει δύο νέα ανεξάρτητα κράτη», *Η Κυριακάτικη Αυγή* (20 Σεπτεμβρίου 1998).
 Φάντης, Άκης, «3 στόχοι για το Κυπριακό», *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία* (31 Αυγούστου 1997).
 Χρυσοστομίδης, Ανταίος, «Μία βδομάδα στην Κύπρο», *Η Κυριακάτικη Αυγή* (1 Ιουνίου 1997).
 Χρυσοστομίδης Σοφιανός, «Αποκλιμάκωση», *Η Κυριακάτικη Αυγή* (12 Ιανουαρίου 1997).

